

O původu chudenických tisů

Über den Ursprung der Eiben bei Chudenice

Jaroslav H o f m a n

Botanická zahrada ČSAV, Průhonice u Prahy

Došlo 28. dubna 1967

Abstrakt — Der Autor urteilt nach der Jahresringanalyse, dass der Ursprung der Eiben an der in der Fachliteratur im Jahre 1959 als neue angeführte Lokalität am Hügel Evženův vrch zwar natürlich jedoch sekundär ist. Das vereinzelte Vorkommen der Eibe am Berge Ždár betrachtet er nicht als einen Rest der ursprünglichen Verbreitung, sondern als eine der ältesten Anpflanzungen.

V časopisu Háj v roce 1910 (roč. 39) se objevil pod šifrou „-a“ článek o tisech, v němž, kromě jiných českých lokalit, bylo jmenováno i naleziště u Chudenic. V článku se psalo doslova: „U Chudenic na Klatovsku je prý ještě celý tisový háj.“ Autor informace se vůbec nezmiňoval o netřebské lokalitě, která již tehdy byla hodně známá a proslulá.

Zprávu o chudenických tisech přejímá do své monografie o tisu CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ (1911), i když jmenuje výskyt netřebský, a to dokonce duplicitně (na str. 16 a 19 sep. otisku). Hned v témže roce CHADTA kritizuje ROUBAL, který existenci chudenických tisů popírá a považuje údaj z Háje za omyl, za záměnu lokality netřebské za chudenickou.

Je zajímavé, že si ROUBAL nepovšiml zprávy, která byla uveřejněna v témže ročníku Háje jako monografie CHADTOVA, v níž se upozorňuje na MALOCHOVU práci o květeně Plzeňska právě vycházející v časopisu Magyar botanikai lapok, a z níž se ve zprávě vypisují některé tisové lokality a mezi nimi také: „U Šepadel na ‚Velké Skále‘ pět stromků a na vrcholku Netřebu (Čelakovský). U Chudenic 60 starých stromů roztroušených“. V krátkém čase za sebou se tedy ve stejném časopisu znovu objevuje tisová lokalita u Chudenic. Avšak tuto druhou zprávu lze snadno usvědčit z nepřesnosti. V originále MALOCHOVY práce, uveřejněné německy ve zmíněném maďarském botanickém časopise, se píše něco zcela jiného: „B. Šepadly und auf dem Gipfel des Nestřeb (ČELAKOVSKÝ) n. Chudenic“. Je jasné, že název Chudenic se dostal do práce jen proto, aby zeměpisně přiblížil položení výskytu netřebského. MALOCH znal jenom tisy na Netřebu a lokalitu poblíže Netřebu, která později byla označována jako „Vinice“. To ostatně potvrzuje i pozdější, knižní vydání květeny Plzeňska z roku 1913, v níž MALOCH píše: „Na skaln. vrcholu Velké Skály ve smrkovém n. Šepadly u Kanic as 5 křovitých zvyší muže! Na temeni Netřebu u Kanického zámku as 60 starých stromů roztroušeno. (ČELAKOVSKÝ!).“

Výskyt tisů u Chudenic se dostává znovu do literatury v roce 1928 v monografii PROCHÁZKOVĚ a PILÁTOVĚ. Autoři opět bez prověření přejímají zprávu z Háje z roku 1910 a stejně jako CHADT vedle lokality chudenické uvádějí i lokalitu netřebskou. Za to je kritizuje VOLF (1931—1932), který tvrdí, že chudenická lokalita neexistuje, že autor zprávy z Háje (považuje za něj redaktora ROZMARU), si spletl panství kanické, kam patří Netřeb, s panstvím Chudenickým. Omyl vysvětluje tím, že výstup na Netřeb „se dál obyčejně ve spojení s prohlídkou Chudenic . . .“ a že „Lad. Čelakovský, který poprvé tisy netřebské zkoumal a jejich stáří měřil, v Chudenicích pobýval“. A dále VOLF píše, že na Chudenicku, myšleno majetkové, nikoliv zeměpisně, tisy skutečně rostou, a to na vrcholu „Vinici“, který dříve jako jedno z lesních oddělení patřil k chudenickému panství. VOLF se nezmiňuje, že výskyt na Vinici je totožný s tím, který Maloch uvádí pod titulem „Velká Skála nad Šepadly“. Z Chudenicka zná VOLF pouze ojedinělý tis rostoucí pod kostelíkem sv. Volfanga.

K otázce chudenických tisů se znovu vrací DOMIN (1940). Na základě údajů předchozích autorů (viz c. l.) a zejména podle šetření KRESLOVA vylišuje v netřebském okrsku tři lokality: „Netřeb“, „Komoru“ a „Vinici“. Lokalitu „tisový hájek u Chudenic“ (Háj 1910) považuje za

totožnou s lokalitou netřebskou, a lokalitu „Velká skála“ (MALOCH 1916) za totožnou s „Vinicí“. Ani DOMIN si nevšimá druhé zprávy z Háje (1911) o chudenických tisech, a z blízkého okolí Chudenic uznává za původní lokalitu pod sv. Volfgangem, a o tomto jednotlivém výskytu píše: „Pokud se týče tisu u Chudenic u sv. Volfganga mám za nepochybné, že i tento tis je p ů v o d n í. Roste nehluboko pod vrcholem kopce u myslivny na severní straně a má neobyčejně pěknou, široce rozložitou korunu. Roste v lese jehličnatém (smrkovém), ale nedaleko je také statný buk. Tis je podle odhadu asi stoletý a soudím, že tu není pěstován, nýbrž ponechán jako zbytek tisů kdysi tu rostoucích“. Existenci jiných tisů na Chudenicku DOMIN nepřiznává a tak jako ROUBAL a VOLF zprávu z Háje považuje za omyl.

V tom je určitá nelogičnost. DOMIN popírá, že by se mohla zpráva z Háje týkat tisů z blízkého okolí Chudenic, avšak zároveň tvrdí, že zde tisy kdysi hojněji rostly, a toto „kdysi“ nemohlo být tak docela dávno, neboť stáří tisu pod sv. Volfgangem DOMIN odhaduje pouze asi na 100 let. A rozhodnutí o tom, zda je původní zpráva z Háje z roku 1910 pravdivá komplikuje ještě skutečnost, kterou ROUBAL, VOLF ani DOMIN neznali, že v blízkém okolí Chudenic, nejenom pod kostelíkem sv. Volfganga, se tisy vyskytovaly a dosud existují.

Lokalita na Evženově vrchu

V roce 1956 jsem navštívil lokalitu tisů na Evženově vrchu, vzdáleném asi 2 km vzdušnou čarou od Chudenic a asi 1 km od vrcholku Žďáru, na němž stojí kostelík sv. Volfganga¹⁾. Tisy rostou při hřbetu, který odbočuje od vrcholku Evženova vrchu směrem severním, a to na severovýchodním svahu v nadmořské výšce asi 580 m, ve společenstvu *Acero-Carpinetum* (MORAVCOVÁ-HUSOVÁ, 1964).

V roce 1956 bylo zjištěno celkem 8 tisů. O jejich rozměrech podrobně informují údaje v tabulce 1. Je zřejmé, že jde o menší a mladší exempláře. Vždyt jenom tři tisy přesahují výšku dvou metrů a tři z nich nedosahují v obvodu u země ani 10 cm. Jenom dva z těchto osmi exemplářů jsou skutejší stromky, dorůstající přes 4 a 7 m výšky a tloušťky 44 a 78 cm v obvodu (u země). Ani tyto dva tisy se však svými rozměry nemohou srovnávat s tisem pod sv. Volfgangem, který v roce 1966 dosáhl 8,5 m výšky a 172 cm v obvodu ve výčetní výšce (1,3 m nad zemí).

V roce 1966 na podzim jsme navrátili Presslerovým nebozezem jeden tis na Evženově vrchu (v 0,3 m nad zemí), abychem analysovali jeho tloušťkový růst i určili jeho stáří. Totéž jsme učinili i u tisu z lokality pod sv. Volfgangem.

Na vývrtu z tisu z Evženova vrchu bylo napočteno až do středu 37 letokruhů; jejich celková průměrná šířka byla 2,614 mm. Proti obvyklému průběhu růstu se v tomto případě ukázalo, že nejuzší jsou letokruhy v nejmladších věkových stádiích. Tak např. v prvních pěti letech byla průměrná šířka letokruhu 1,20 mm, avšak mezi dvacátým a pětadvacátým rokem 4,32 mm a mezi pětadvacátým a třicátým rokem dokonce 4,44 mm.

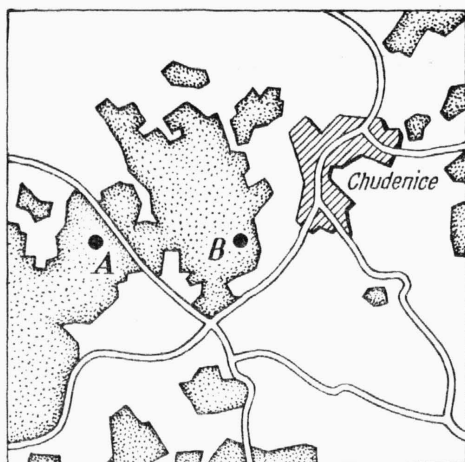
Tabulka 1

Rozměry tisů na lokalitě „Evženův vrch“ (A)
a „sv. Volfgang“ (B) k roku 1956 (1966)

Tis č.	Výška v m	Obvod v 0,3 m v cm	Poloměr v 0,3 m v cm
A 1	0,7	6	0,9
2	0,7	6	0,9
3	0,7	8	1,3
4	1,4	22	3,5
5	1,7	22	3,5
6	2,6	24	3,8
7	4,1	44	7,1
8	7,2	78	12,4
B 1*	8,5	172	27,4

* údaj k roku 1966

¹⁾ Lokalita byla zjištěna v roce 1955 Husovou při geobotanickém výzkumu.

Mapka 1. — Tisové lokality na Chudenicku.
A — Evženův vrch, B — sv. Volfgang

Tabulka 2

Průměrná šířka letokruhů v pětiletých věkových
periodách u analyzovaných tisů z Evženova vrchu
vrchnu a od sv. Volfganga

Věkové období do	Průměrná šířka letokruhu v období u	
	tisu A—7	tisu B—1
10 let	1,20	—
15 let	1,94	—
20 let	1,54	—
25 let	2,52	—
30 let	4,32	3,12
35 let	4,44	3,06
40 let	2,25	2,74
45 let	3,20	2,60
50 let	—	2,40
55 let	—	2,56
60 let	—	2,42
65 let	—	2,38
70 let	—	1,84
75 let	—	1,76
80 let	—	1,76
85 let	—	2,02
90 let	—	2,12
95 let	—	2,52
100 let	—	2,50
105 let	—	2,58
110 let	—	2,90
115 let	—	2,48
120 let	—	2,60
125 let	—	2,02
130 let	—	2,30
135 let	—	2,04
140 let	—	2,13

Tis od sv. Volfganga rostl do tloušťky pomaleji. Celková průměrná šířka letokruhů byla 2,389 mm. Jeho tloušťkový růst byl také vyrovnanější než u tisů z Evženova vrchu a projevila se u něho dosti výrazně časová periodicitu; v období 1895 až 1920 a v období 1950 až 1966 se šířka letokruhů nápadně zužuje (viz tabulka 2). Vysvětlení tohoto jevu se vymyká z tématu tohoto článku. Poznamenejme zde však, že jak tis z Evženova vrchu, tak i tis od sv. Volfganga rostou mnohem rychleji do tloušťky než např. tisy na Netřebu. Na této lokalitě byla zjištěna průměrná šířka letokruhů u tisů na západním svahu 0,690 mm a na východním svahu 0,435 mm.

Letokruhová analýza nám umožnila odhadnout i věk ostatních tisů na Evženově vrchu. Při propočtu jsme postupovali tak, že pro jednotlivá věková stadia jsme užili různých průměrných šířek letokruhů, tak jak byly zjištěny na vývrtnu (viz tabulka 3). Bylo třeba také odhadnout, jak dlouhé období potřebuje tis, aby dosáhl výšky 0,3 m ev. 1,3 m nad zemí, v níž byly měřeny obvody. Celkový průměrný roční výškový přírůst u 8 tisů z Evženova vrchu byl: 6,7 cm, 6,7 cm, 5,0 cm, 3,3 cm, 3,3 cm, 6,0 cm, 10,3 cm a 15,7 cm. Průměr výškového přírůstu pro nejmladší věkové období byl propočten z prvních 5 tisů a činil 5 cm; to znamená, že můžeme odhadovat, že tis do výšky 0,3 m dorůstá 6 let a do výšky 1,3 m 26 let. To vcelku odpovídá i zkušenostem získaným z analýs růstu tisů na jiných lokalitách.

Z uvedených šetření a výpočtů vyplynulo, že dva tisy z Evženova vrchu byly v roce 1956 asi 12 let staré, další pak 14, 24, 26, 33 a 50 let staré. Původ či vznik těchto tisů je třeba klást do let: 1907, 1924, 1931, 1933, 1943, 1945. Tis od sv. Volfganga byl v roce 1956 129 let starý a pochází asi z roku 1828.

Diskuse

Nejprve si všimněme otázky „původnosti“ nejstaršího tisu z Chudenicka, ojedině-

Tabulka 3

Propočet stárí tisů na lokalitě na Evženově vrchu a u sv. Volfanga

Tis č.	Počet letokruhů v poloměru do (v mm)								Počet let ve zbývajících části poloměru	Odhad věku ve výši vrtnu	Odhad věku cel- kem	Rok pů- vodu
	60	157	234	360	576	798	903	2636				
A—1	5	—	—	—	—	—	—	—	1,0	6	12	1945
A—2	5	—	—	—	—	—	—	—	1,0	6	12	1945
A—3	5	—	—	—	—	—	—	—	2,6	8	14	1943
A—4	5	5	5	—	—	—	—	—	3,4	18	24	1933
A—5	5	5	5	—	—	—	—	—	3,4	18	24	1933
A—6	5	5	5	—	—	—	—	—	5,0	20	26	1931
A—7	5	5	5	5	5	5	5	—	2,0	37	43	1924
A—8	5	5	5	5	5	5	5	—	9,3	44	50	1907
B—1	5	5	5	5	5	5	5	75	2,6	113	139	1828

Poznámka: U tisů A—7 a B—1 propočet k roku 1966, u ostatních tisů k roku 1956.

lého exempláře pod kostelíkem sv. Volfanga. Jestliže je tento tis zbytkem dřívějšího většího rozšíření, jak tvrdí DOMIN, pak musely kolem dvacátých nebo třicátých let minulého století růst v blízkém okolí sv. Volfanga anebo alespoň v okolí Chudenic ještě další tisy, a to starší, z jejichž semene by mohl dodnes dochovaný exemplář vzniknout. V této době však, jak nám vypovídá historie (viz NOŽIČKA 1960), dochází k velkým úpravám některých lesních partií v sousedství sv. Volfanga. V polovině dvacátých let se staví lázeňský dům, v roce 1825 se staví skleník a okolí letohrádku se začíná upravovat v rozsáhlý anglický park. Zakládají se školky a plantáže. V roce 1834 se dále rozšiřuje park kolem „Lázní“ a v parku se zakládá rybník. Dále pak jsou upraveny vyhlídkové průseky směrem k Lučici a k sv. Volfangu. Brzy nato v roce 1842 dochází i k založení sbírky dřevin v prostoru, který později dostal jméno „Americká zahrada“. Nezdá se být pravděpodobné, že by při těchto všech přeměnách unikly pozornosti „divoce“ rostoucí tisy a nezachovaly se o nich vůbec žádné zprávy, zvláště, když víme, že tehdejší majitel chudenického panství, Jan Rudolf ČERNÍN (1757—1845), byl velkým milovníkem přírody. Mnohem pravděpodobnější se zdá být, že v blízkém okolí Chudenic a zejména v okolí kostelíka sv. Volfanga v této době tisy vůbec v lese nerostly a že jedna z tisových sazenic, které byly určeny k výsadbám v anglickém parku nebo v jeho okolí, byla použita i u hájenky pod sv. Volfangem.

Považovat tis od sv. Volfanga za kulturní je jistě přesvědčivější nežli jej pokládat za „zbytek původního“ většího rozšíření tisů v této krajině.

Pokud jde o tisy na Evženově vrchu, i tyto by bylo možné považovat za zbytek nějaké starší lokality původní. Na Evženově vrchu, který je již vzdálen, i když ne příliš, od míst přeměn lesních partií ve dvacátých a pozdějších letech minulého století, mohly tisy snáze uniknout pozornosti než pod sv. Volfangem. Přesto je však podivné, že výskyt by nebyl zaznamenal ani ČELAKOVSKÝ, který v Chudenicích pobýval a jistě mnoho v okolních lesích botanisoval, znal dobře a také poprvé důkladněji popsal tisy netřebské. Také MALOCH o tisech na Chudenicku nic nepíše; i když k MALOCHOVÝM

informacím můžeme mít dost výhrad z hledisek taxonomických i sociologických, přece jen tento autor Plzeňsko dobře znal, o tisy se obzvláště zajímal a jemu také můžeme vděčit za uvedení do literatury několika nových tisových lokalit, často i drobných, mezi nimi i lokality na Vinici (Velká skála pod Šepadly). A tak jediné dvě zprávy o chudenických tisech jsou ty v Háji v roce 1910 a v roce 1911. O mladší z nich, již bylo řečeno, že je zcela jasně mylná, špatně reprodukcující původní text. Otázka je, zda můžeme důvěřovat zprávě starší.

Nutno uvážit, že v Háji šlo o článek povšechný a popularisující, pravděpodobně od autora, který tisové lokality z vlastní zkušenosti neznal a čerpal jen z literatury. O netřebské lokalitě, která již tehdy byla známa a považována v Čechách za nejpozoruhodnější a označována jako „hájek“, článek nic nevypovídal. Je tedy pravděpodobné, že autor článku kryjící se pod šifrou „-a“ mínil oním „hájkem u Chudenice“ skutečně lokalitu netřebskou a zeměpisného termínu „u Chudenice“ užil patrně proto, že v lesnických kruzích, jimž byl článek určen, byly Chudenice v tehdejší době známější i jako lesní majetek, i výsadbami exotů a Americkou zahradou, než zřícenina Netřebu, a že i tím místo výskytu tisů čtenáři vyznačil názorněji, i když méně přesně. Nepokládáme proto, stejně jako ROUBAL, VOLF i DOMIN, zprávu v Háji z roku 1910 za uvedení nové tisové lokality do literatury.

Protože chybí starší spolehlivé zprávy o tisech na Chudenicku a protože tisy, které dnes rostou na Evženově vrchu jsou mladé, nejstarší pochází teprve ze začátku tohoto století, domníváme se, že v minulém století na Evženově vrchu anebo v blízkém okolí Chudenice žádná „původní“ tisová lokalita neexistovala. Na Evženův vrch bylo zřejmě ptáky zanášeno tisové semeno, ať již ze starého tisu pod kostelíkem sv. Wolfganga anebo z tisů vysazených v parku. Považujeme tuto lokalitu sice za přirozenou, nikoliv však původní. Je to také lokalita, jejíž trvalost není zajištěna. V roce 1966, kdy se vyšetřovalo stáří tisů, byly na lokalitě nalezeny již pouze dva největší z osmi stromků, při čemž jeden z nich měl odlomený vrcholek a dosahoval výšky pouze 4,6 m. Je možné, že přes pečlivé hledání, bylo ostatních šest tisů přehlédnuto; pravděpodobnější však je, že zahynuly. Stalo se to zřejmě v době, kdy i na jiných lokalitách je zaznamenáno napádné hynutí tisů (Netřeb, Vosník, Dračí vrch) a kdy se v letokruhových analýsách u četných tisů z nejruznějších lokalit projevuje výrazné zúžení letokruhů.

Zusammenfassung

Aus der Umgebung von Chudenice bei Klatovy (Klattau, Westböhmen) war bis vor kurzem nur ein einziges Vorkommen der Eibe bekannt, und zwar ein Baum 8,5 m hoch mit einem Umfang von 172 cm (1,3 m über dem Boden, nach der Messung aus dem Jahre 1966), der bei dem einstigen Hegerhaus bei der St. Wolfgangskirche am Berge Ždár etwa 1 km südwestlich von Chudenice wächst. Diese Eibe betrachtete DOMIN (1940) als den Rest einer ursprünglich grösseren Verbreitung von Eiben in der dortigen Umgebung. Die Jahresringanalyse ergab, dass diese Eibe etwa 139 Jahre alt ist und ihr Ursprung in das Jahr 1828 gelegt werden kann. In dieser Zeit kommt es auch in der nahen Umgebung der Wolfgangskirche zu grossen Umwandlungen in den Waldbeständen, eine Parkanlage mit Wegen und Dursichten wird angelegt, viele Holzarten, unter ihnen auch heimische und ausländische Ziergehölze, werden angebaut. Aus diesem Grunde ist es wahrscheinlich, dass die Eibe unter St. Wolfgang angepflanzt wurde und kein Rest einer einstigen grösseren Eibenverbreitung in der Umgebung ist, von der auch keine verlässlichen Berichte zur Verfügung stehen.

Im Jahre 1956 fand man Eiben auch am Eugenbergr, der etwa 2 km südwestlich von Chudenice liegt. Es waren insgesamt 8 Exemplare, meistens jüngere, von denen im Jahre 1966 nur zwei

erhalten blieben. Die älteste von diesen Eiben stammt etwa aus dem Jahre 1907. Unseres Erachtens nach wurden die Eibensamen durch Vögel aus dem Park oder von der Eibe unter St. Wolfgang hergebracht und diese Lokalität ist dennoch zwar natürlich, jedoch sekundär.

L i t e r a t u r a

- Anonym (-a) (1910): Tis červený. — Háj 39 : 13 et 14.
— (1911): Tis červený. — Háj 40 : 149.
DOMIN K. (1940): O proměnlivosti tisů (*Taxus baccata* L.) a o tak zv. netřebském tisovém háji. — Lesn. Pr. 19 : 117—146, 246—284 et 294—318.
HOFMAN J. (1959): Netřebský tisový hájek. — Zpr. dendrol. Sekce ČSBS 3 : 43—48.
— (1960): Netřebské tisy. — Zpr. dendrol. Sekce ČSBS 4 : 39—47.
CHADT J. E. (1911): Tis (monografie vymírajícího starobylého stromu se zřetelem na poměry československé. — 40 p. separ., Praha.
MALOCH Fr. (1911): Beiträge zur Flora von Pilsen und seiner weiteren Umgebung. — Magy. bot. Lapok 10 : 215—243 et 414—430.
— (1913): Květena v Plzeňsku I. — 316 p., Plzeň.
— (1935): Rostlinné útvary a společenstva v domažlickém okrese. — 60 p., Plzeň.
MORAVCOVÁ-HUSOVÁ (1964): Nie Fagetalia-Gesellschaften des Gebirges Branschauer Wald (Branžovský hvozď) in Westböhmen. — Preslia 36 : 272—288.
NAUMAN J. (1915—1916): Netřebské tisy. — Krása naš. Dom. 11 : 55—59.
NOŽIČKA J. (1960): O založení chudenického parku i Americké zahrady v Chudenicích. — Zpr. dendrol. Sekce ČSBS 4 : 48—54.
PROCHÁZKA J. S. et PILÁT A. (1928): O tisů zvláště vzhledem k zemím československým. — Sborník čes. Akad. zeměd. 3 : 299—383.
ROUBAL J. (1911—1912): J. E. Chadt (Ševětínský) Tis, monografie . . . — Příroda 10 : 281.
VOLF J. (1931—1932): K otázce výskytu tisů na Chudenicku. — Vesmír 10 : 51.